

LA RENAXENSA

30 DE ABRIL

LO CANAL D' URGELL

NOVAS HISTÓRICAS, DESCRIPTIVAS
Y ECONÓMICAS REFERENTS Á DITA OBRA

III.

En lo primer d' eixos articles he adelantat quelcunas novvas respecte á las cantitats pressupostadas pera la construcció d' est Canal de rech. Ab tot no será mal que fasse notar que, haventse rectificat per lo Govern lo plan primitiu, lo pressupost se fixá en 57,642,695 rals 69 céntims, ab motiu de que 'l Canal s' habia de comensar un quart mes amunt, y de que los 339,600 rals fixats pera l' espropiació dels 1,132 jornals de terra pera 'hont tenia qu' obrirse aquell pujaren mes d' un décuple de lo pressupostat.

Molt es lo diner que s' ha gastat y algun ne manca gastar pera lo total complement d' esta obra, per lo qual daré un estat dels gastos primers ab que 's topá al comensar á tenir vida.

Los honoraris dels inspectors, facultatius, de l' administració, oficinas y altres dependencias de la Societat, pujaren á 2,000,000 de rals en los set anys y mesos que durá la construcció del canal principal; á 150,000 rals lo cost d' arbres y dels plantés; á 9,500,000 lo de las assequias principals; á 1.465,000 lo de las obras menys importants com acueductes, pontets, sifóns, repartidors, estelladors etc., y finalment lo cost total de totas las obras del canal fins que comensaren á correhi las ayguas fou de 70,757,695 rals, cantitat molt económic si s' aten á l' importancia de l' obra y al gran nombre de jornals que s' ocuparen en sa construcció, puig que, segons càlcul, cada kilòmetre de canal costá 296,000 rals, escepció feta dels túnels ó soterranis que, com tothom pot compendre, resultaren mes cars en comparansa del canal, pero molt económichs si 's te en compte lo qu' altres oberts en terreno de la mateixa constitució geològica han costat.

En lo soterrani de Montclar lo metre lineal resulta pagat á 3,400 rals, per mes que en la contracta 's cregués que 'n costaria 5,300, donant als constructors una pérdua de consideració. En lo soterrani de Mauvages que dona pas al canal del Marne, al Rhin, y que te 100 metres menys que 'l de Montclar, costá 'l metre lineal uns 6,700 rals: en lo de Kelsby, per 'hont hi passa lo ferro-Carril de Lóndres á Birmingham, de 2.204 metres de llarch, costá 'l metre lineal á 13,640 rals: en lo de Charleroy, travessat per lo canal d' est nom, costá 4,960 rals: en lo de Batignoles, que dona pas al Ferro-Carril de Sant German, costá 9,520 rals y aixís en molts d' altres que podria nombrar y que, com he dit, son oberts en terrenos d' aygua, sorra y argila com lo de Montclar.

No estarà de mes que referesca lo molt que va costar trobar un que s' encarregués d' esta obra de Montclar. Molt de temps s' anunciaren subastas en Espanya y l' estranger y ningú hi compareixia. En est cas los accionistas donaren amplas facultats á la Junta administradora, pera que pogués contractar ab las condicions qu' ella cregués mes favorables l' empresa de l' obra. Poch temps d' aixó habia passat, quan En Carles Tassier presentá una proposició de contracta que fou mes tart aprobada per los accionistas y assegurada per la casa Girona germans, Clavé y C.^{ia}, que ja

tenia á son càrrech l' empresa de la construcció del canal y á qui coralmènt des d' est lloch dono l' enhorabona, puig qu' á sos passos se deu en gran part que l' obra del canal hage arribat á ésser un fet.

Feta esta petita digressió, passém á parlar del cost dels altres soterranis menys notables, que 's redueixen á tres: lo de la Llenguadera, d' amplada mateixa que 'l de Montclar, y que costá 'l metre lineal á 1937 rals; lo de las Guixeras y 'l de Sant Jordi, que resultaren també per metre lineal á 2,430 rals: esta diferencia que 's fa notar entre 'ls dos últims y 'l de la Llenguadera es ab motiu de que 'l terreno 'hont s' obriren lo de las Guixeras y 'l de Sant Jordi es una barreja de pedretas molt fortas al ensemps que d' uns conglomerats d' estructura resistent á tot serho.

Lo cost definitiu del canal al mateix temps que las assequias y las 300 obras d' art que 'n ell s' hi troban ha vingut á costar fins l' hora present poch mes de 120,000,000 de rals, habent contat ab un actiu de 114,000,000 mes, entre accions, obligacions y deixas del Govern, restant, com se veu, una pérdua prou sensible que coberta haguera estat en temps mellors, pero que ab las presents circumstancias molt se fa de que no vage creixent. Ab tot consola un xich lo veure que per mes que constantment la bona marxa d' esta Societat hage de lluytar ab nous obstacles, cad' any s' observa un augment gradual en los productes, lo que fa esperem que no es llunyá 'l jorn en que la marxa d' esta companyia sia sens embrassos ó al menys que per son genre sien de senzill venser.

Un acte de justicia m' obliga á fer especial menció en est lloch d' En Fernand Puig, anys ha president de la junta de govern del Canal y que tant poderosament ha contribuít á obtenir est resultat.

Entrem are á ocuparnos del modo establert pera regar y del cànon impost als propietaris que s' en gaudeixen.

En 11 d' Agost de 1860 se celebrá en Targa junta general de propietaris d' Urgell pera nombrar una comissió que passés á Madrit pera firmar lo conveni que s' establí entre la Societat *Canal d' Urgell* y ells, en lo que 's fixavan los pactes per los quals la Companyia tindria dret á exigir una prestació en paga del benefici del rech. En 17 de Febrer de 1867 se firmá est conveni, ahont s' espressa que 'ls pro-

pietaris d' Urgell que 'l firmen haurán de pagar un cánon que será de cada nou un de qualsevulla fruyt ó producte que donguen las terras regables los 60 anys primers de la concessió, y 'l 4% los següents fins los 99 en que fineix esta.

En est conveni de Madrit se disposa que 'l pais pugue destinar 5,000 jornals de terra erma á prats, y en est cas la prestació anyal del nové 's cambie per aquest pacte: de que per cada jornal se paguen 34 rals anyals; á mes d' aixó la Societat va permetre que dintre estos 5,000 jornals, cada propietari regant tingue dret á destinarne un petit tros pera hort d' ell y la sua familia. Lo conveni afegeix que 'l pais podrá tornar prats 25,000 jornals mes, y en est cas la Companyia podrá escullir entre rebre lo nové dels productes ó una *quartera* de forment pur y de primera calitat per jornal.

La percepció del cánon será diferente segons lo fruyt, atenintse sempre á lo qu' estableix l' article 7 del conveni.

Quan se tracte de la cullita de la seda, lo nové 's pagarà en capseta: las olivas en los molins del poble respectiu, y si aixís se vegés que 's fan frauds en dany de la Societat, esta, junt ab lo Sindicat general, podrán corretjir los abusos comesos y cercar la manera pera que no 's reprodueixen: los rehims deurán entrar en los pobles de quiscú per un lloch fixat per endevant, y 'ls recolectors han de portar per son compte al trull que la societat destine lo cánon que 'ls hage pertocat.

Los fruyts que 's poden lligar en garba se cobrarán aixís, procurant que totas ellas siguin lo mes iguals possible, puig que la Companyia 's reserva de fer seva la que fasse nou comense per lo cap del tros que vulla: lo cánem y lí no podrán retirarse del camp fins que s' hage cobrat la prestació del nové: las verduras y fruytas de consum particular tampoch se podrán treure del tros, sens coneixement de la Societat, pero en las patatas regirá lo pacte general del nové, lo mateix que en las fustas que 's tallen, escepció feta dels espurchs de la de construcció y dels tronchs dels arbres fruyters, oliveras, ceps y sarments.

Lo conveni prescriu al ensemps que pera la batuda dels grans recullits per la Companyia tindrà cada poble l' obligació de deixarli una era mediant una módica retribució.

Per est mateix conveni 's permet als propietaris de terrenos junts á la caixa de las assequias de segon ordre que planten qualsevulga planta en los talussos, menys las canyas y matas.

Parla 'l conveni també de que 'ls establiments hidràutichs que 'l jorn en que 's posés aquest en práctica funcionassen sense rebre l' aygua del Canal serán respectats, pero que si algun jorn per sa conveniencia volen rébre-la d' est, se 'ls podrá facilitar mediant preu convingut y no 's danye la bona organisació del rech.

Los propietaris que no hagen suscrit al conveni citat haurán de pagar per cada jornal de 1800 canas ó sigui 4,358 metres una cantitat en metállich que no pugui pujar de 25 pessetas.

Ço es lo mes interessant que en lo conveni de Madrit s' hi trova, puig qu' hi ha diferentas disposicions de poca importancia que en lo mer fet d' apuntarlas allargarian molt y molt la tasca que 'm so imposat; per lo qual sols diré que 'ls firmants d' est conveni son los Srs. Pascual Madoz, Enrich de Pozo, Pere Abadés, Laureano Figuerola y Manel Salfon com á diputats per Catalunya presents allavors en Madrit, y 'ls altres com En Fernand Puig, Ramon de Siscars Anton Satorres y Francesch Ferrer y Busquets com á comissionats per la junta de propietaris celebrada en Targa el dia 11 d' Agost de 1860.

Avans de concloure estos articlets me pendré la llibertat de fer quelcunas observacions respecte al pobre estat del pais que recorre 'l Canal que tantas esperansas un jorn li feu concebir: molts foren per cert y la realitat las ha vingut á desvaneixer, y quan ço succeheix fa que 's busquen motius pera poguer donar quelcuna explicació.

Lo terreno per 'hont serpenteja 'l canal es generalment pobre: una planura inmensa, falta de gent pera 'l treball del secá, molt menys pot ésser destinada al conreu de regadiu qu' exigeix gran nombre de brassos. Los propietaris son gent honrada, de molta terra y poch diner, lo que es causa de que no 's puguen per part d' ells emprendre convenientment las melloras d' afemar la terra, nivellarla y cambiar tot sovint las llevors: allí, en fi, se necessita al ensemps qu' un pagés entés y treballador un que pugue disposar d' un xich de metállich pera fer frente á estas

necessitats, las indispensables en tot terme d'horta.

¿Cóm pot açó realitzar-se? Quan los erms qu'encare s'hi troban en l'Urgell en gran nombre se sembren y's tornen en prats, per 'hont ramats numerosos de bestiar de tota mena hi pasturen, s'obtindrà una mellora d'importancia notable; allavors hi haurà fems pera poder engrassar la terra, fluixa en sa major part, y comensará ja pera 'l país una tras mudació que d'anar seguint aixís no tardaria en donar fruyts, puig que desapareixeria al ensemps la emigració que fa anys y anys se nota, porque poguent trovar treball á casa ningú va á cercarlo fora d'ella, y ab est supost á l'agricultura no li mancarien brassos. Per altra part, quan s'establescan *Caixas agricolas* al estil d'Alemanya y Anglaterra que deixen ab interés módich als propietaris las cantitats que necessiten, hipotecant en prenda las sevas fincas, quan ço arribe al Urgell, será est un terme d'horta d'estensió prou crescuda pera dar l'abast de grans no solzament á Catalunya, sino restantli una grossa part pera exportar y poguerse cumplir la dita romana de que *l'Urgell és lo graner d'Espanya*.

Quan açó's porti á cap, l'Urgell qu'haurá aumentat de població, farà que hi acudeixen dels entorns numerosas colles de gent que, coneixent lo profit que del terreno's pot traure, s'hi queden y utilisen del canal y assequias los molts saltants d'aygua pera donar mohiment á molins, fábricas, cambiant la avuy rónega planura en un terme agrícola é industrial á la vegada, y trovantse al rampen de la serra d'Almenara un panorama paregut al qu'ofereixen las poéticas voreras del Ter y Llobregat.

JOAN MALUQUER VILADOT.

FRAGMENT INÈDIT

DE LA

IV.^a HEROÏDA D' OVIDI

trelladada al català en lo segle XV

Com sia que ja en eixa mateixa Revista (t. 1. pàgines 188 y 305) se publicaren temps enrera, extrahentlos d' un raríssim incunable (1494), dos bonichs fragments de la traducció feta per En Francesch Alegre de las *Metamórfosis d' Ovidi* (1), he pensat no desplauria als erudits llegidors de LA RENAXENSA los fés conèixer també, cert fragment inèdit d' una traducció desconeguda d' altre obra d' aquell celebrat poeta llatí, reputada per los crítichs com á ensaig de dites faulas mitològiques.

Aytal se troba entre los llibres que havém en nostre estudi y sembla fou part del comens d' un *in folio*, no continuat per lo traductor, ó millor per l' escriptent que 'l copiava. Compren dos fullas de paper escrites, seguidas d' altre en blanch, veyentse en la primera d' aquellas lo lloch destinat pera la iluminació de la lletra P capujua ó inicial allí indicada. Lo caràcter del manuscrit es propi evidentment d' un bon pendolista del xve segle, y lo tros de la composició literaria qu' en ell se translada al català pertany á la primera meytat de la IV.^a *Heroida d' Ovidi*.

Son ignorat traductor proba, esser, llavors, encara poch expert, puig si bé procura usar frases poéticas, peca d' obscur y se pren tals llibertats en omissions y afegiduras, que desvirtúa en algunas clàusulas lo ver sentit de l' original. Voldriam investigar, no sols qui era, sino si formá part, est humanista, d' aquella escola alegórica que, nascuda de

(1) *Publius Ovidius Naso*, nasqué l' any 43 avans de J. C., y morí lo 17 de l' era cristiana, trobantse proscrit de Roma per un edicte del mateix Emperador August, qu' anteriorment l' havia protegit.

l' influència italiana y animada per lo prepotent renaixement dels estudis clàssichs (molt favorescuts en la cort d' Anfós IV de Catalunya, dit *lo sabí*) mostrava tants esforços d' instruirse en las profanas lletras, pera imitarlas en sos propis dictats. Voldriam saber l' any en que visqué, dintre lo segle d' or de la literatura catalana, empero en va es lo intentarho, ja que res consta d' açó en dit breu fragment. N' obstant, per mes que no volém atrevirnos á fer cap judici aventurat, dirém, que, repassant nostres apuntes bibliogràfics, encontràrem en un inventari dels bens que foren del noble difunt en Giralt de Palou, (*Geraldus de Palaciolo quondam militi*) autorisat per lo Notari d' esta ciutat, Nicholau de Mediona, als 20 de Mars de 1437, la següent nota:

«Item hun libre scrit en paper en romanç ab posts cubertes de cuyro vermell ab V boles e dos gaffets intitulat *lettres de Ovidi*.»

Dos son las col·leccions d' elegias que 'ns deixá Ovidi, servant l' estil epistolar: *las Heroidas* y *las Ponticas*. Per ço es que no podém ni conjecturar si abduas traduccions catalanas foren una mateixa.

Sia com se vulla, á fi de que criteris més experts, provehits d' altre abundó de datos, pugan tal volta encontrar la procedencia de dit fragment, lo publiquem á continuació d' estas ratllas, afeginthi la puntuació, accents y lletras majúsculas, (sens altre variació ortogràfica) junt ab las notas y breu estracte complementari que 'ns ha suggerit sa comparació ab lo text original:

«Phedra puella filla de Minos Rey de Cert, tramet, á tu Ipolit baro fill de la Regina de Amazoyna, salut, la qual ella no haurá si tu no la li donas. (1) Ipolit lig perfetament ço que es scrit en aquesta letra: quar legida not nou-rá (2) res, é pot esser contengut en ella alguna cosa quit plaurá. Ab aquestas aytals letras són portats sacrets per mar é per terra; é lo amichi lig letras de son anamich. Tres

(1) Lo text comensa:

«Qua, nisi tu dederis, caritura est ipsa, salutem Mittit Amazoino Cressa puella viro.»

que traduhim: «La donsella filla de Creta, tramet á tu fill d' Amazona la salut, la qual ella no haurá si tú no li donas.»

(2) «Nocebit»: «Danyará.»

vegades ma força de parlar ab tu é tres vagades la mia lenga deffallidinant volgui comensar (1), la qual cosa plau á mi é es cosa covinent, car vargonya deu esser mesclada en amor; amor mana scriura ço qui seria vergonya de dir, no es cosa sagura menysprear tot ço: Cupido deu de amor ha manat ell regna é ha poder en los senyors de les coses. Ell dix en lo comensament ami qui duptave scriure, *à tu, ascriu que encara que Ipolit sia dur com á ferre ell atorgará á tu ço que demanarás.*» Ipolit, sia favorable á vos Cupido deu de amor, é axi com ell nodreix foch degostador en los molls dels nostres ossos, axi vulla fer amar lo teu voler é fermar los nostres desigs. No dirán que io rompa de lutzuria las nostres amistats companyonas qui son entra tu é mi: yo vull que tu demans de la mia fama qui es neta de tot crim. Aytant quant la amor ve pus tarda é pus grossera: nos creman en nostra pensa é los nostres pits encegua naffra de mar. (2) Certas aço es axi com los bous jovens en lo comensament que penan los ious els sofferan pus mal, é lo cavall quant novellament es apartat del folch apanes (3) soffer los frens; axi mateix lo cor grosser entra mala leix é ab difficultat en amor novella é aquest carrech de amor no sen covinentment en lo mon coratge. Car la fembra es maestrívol en amar quant la criminosa amor es apresada é usada en joventut; é la fembra quis met en amar en temps ia antich ama pus grosserament. Tu pendrás los novells tasts de la castadat mia conservada é cascun de nosaltres ensem sera fet culpable: algun plaer es, pendra las pomes dels rams carragats, é collir ab la vugla leugera é la primera rosa elegida sobra les altres. Empero aquella juvenil castadat en la qual io visqui sens crim, es loadora de crim de amor no acostumat; mas bé ha á nos sdevangut en amor é son cremada per digna amor: hom leig ab qui es comes adulteri nou mes que lo adulteri. (4) Si Juno atorgás á mi

(1) *«Ter tecum conata loqui, ter inutilis hæsit
Lingua, ter in primo destitit ore sonus.....»*

ó sia: «Tres vegadas vas intentar parlar ab tú, tres vegadas se detingué impotent ma llengua y tres vegadas lo só s' apagá en los llavis.»

(2) y (3) Serán errors del copista: *mar per amar y apanes per apenas.*

(4) *«Si tamen ille prior, quo me sine crimine gessi,*

Candor ab insolita labe notandus erat;

At bene successit, digno quod adurimur igni:

Pejus adulterio turpis adulter obest.»

per marit son frare é son marit Júpiter io am mes haver amat tu Ipólit que Júpiter. Certes envies creurás, ço quet diré, jatsia que io no sapia les arts del cassar: gran cuyta he de metra mi en aquellas é anar per les cruels bestias feras axi com tu fas; ja es reputada gracia quant á mi, la deessa Diana (1) qui es ornada ab arch corp; é io vull saguir ço que tu sagueys: á mi plau anar á cassa en lo bosch, é metra los cans laugers per les altas muntanyes, quant los servos serán detenguts en los filats, ó plau á mi trame-tra lo dart tramolós ab lo meu bras mogut ó recreear lo meu cors en la terra cuberta derbas. Moltes (2) plau á mi guitar los laugers carros teus en la terra polçosa, é contornar é retenir ab lo fre lo cap del caval fugidor; alguna vegada son portada á tú axi com les fembras de la Ciutat de Eleys (3) menades per les furias de Bacus, les quals toquen los temborets sots lo puig qui es en la Silva de Ida, é son portada, axi com aquelles las quals Diadres (4) no perfetas deessas dels böschs, é de fauni cornuts qui son deus del bestiar; han espaordidas tocadés per la sua deitat ó visió. E açó sé io, car aquellas recompten á mi totes aquestas coses quant aquella embriaguesa ó oradura de amor es cessada; é io call é amor crema mi. Perço que retang aquella tua amor al fat de nostro linatge; é Venus deessa de amor devia servitut ó tribut de tota la gent del nostre linatge: Jupiter cobrint la sua deitat sots forma de bou ama Europa (5) (é aquella fou primer comensament del nostre linatge) Phaside, (6) mare mia, superposa si mateixa al thoro enganat, é gita de son ventra minosa càrraga, ço es lo minotaur; lo desleyal Theseu (7) seguint lo fill quil guiave (8) scapa de la casa enricada (9) per ajuda de ma

çó es: «Si empero aquella juvenil castedat en la qual jo visquí sens crim, ha d'esser marcada ab una inesperada deshonra, plaume cremarme ab un foch digne de mi: ja que lo leig adúltero damnifica mes que l'adulteri.»

(1) *Delia.*

(2) Se supleix: *vegades (saçe.)*

(3) *Eteleides.*

(4) *Dryades.*

(5) *Eurpen.*

(6) *Pasiphaë.*

(7) «*Perfidus Egides:*» Lo desleyal fill d' Egea.

(8) «*Fila ducentia:*» los fils guiadors.

(9) «*Tecta curva:*» casa enricada, ó sia lo laberynto de Creta.

germana Adriana; vet que per ventura, per ço que hom crega que io son be filla de Minos, jo derrera succeesch en en les companyones regles de la gent de mon linatge. Que una casa, ço es Teseu pare teu é tú has plagut á duas ço es á Adriana é á mi: (1) la tua bellesa engana mi, ma germana es stada enganada per ton pare. Ipolit fill de Theseu, é Theseu han presas duas germanas: preséntas en lo temple duas victories que havets hagudes en la nostra casa. (2) Temps es que nos veem.....»

Fins aquí arriba lo transcrit fragment que la má del copista abandoná troncant lo sentit del text:

*«Tempore, quo nobis inita est Cerealis Eleusin,
Gnosia me cellem detinuisse humus, etc.»*

En aquest, continúa Phedra, recordant á Hypolit, lo temps passat en que ja l' estimava, describint la bellesa que té ell, son estimat, é invitantlo á que deixi l' exercici continuat per lo repós. Li cita exemples, li proposa la morada qu' abdós haurán al viurer junts y vá aixís pintantli la sua estimació, pujant sas paraulas fins á un grau de paroxisme erórich (si de tal manera nos es lícit expressarnos) en que li demana y suplica, ab llágrimas als ulls, no rebuje son amor.

Digne nos apar, finalment, semblant composició del poeta que cantá los amors dels déus y héroes de la teogonia romana, y del amich inseparable de Tibulo que, seguint sas petjadas y las de Properci, clogué l' edat d' or de las lletras llatinas, obtenint de la posteritat l' envejable títol de *princep de l' elegia*.

Barcelona 6 de Mars de 1875.

ANDREU BALAGUER Y MERINO.

(1) *«Hoc quoque fatale est; placuit domus una duabus:»*—«Aço també ho volgué lo fat; plagué á duas en una sola casa».

(2) *«Thesides Theseusque duas rapuere sorores:
Ponite de nostra bina tropæa domo.»*

«Lo fill de Theseu y Theseu han presas duas germanas: senyalen ab un parell de monuments aquesta victoria haguda sobre nostra casa.»

NOTICIAS BIOGRAFICAS

SOBRE

MARIAN FORTUNY

(Acabament.)

II.

Roma á mes de ser la capital del mon católich, es també la capital del mon artístich, y aixís com guarda reliquias per nostra fé sagradas, guarda per las arts preuats modelos. Los romans en la antigüetat, per embellirla, usurparen las bellas obras de la Grecia; y quan per sas costums las arts en los palaus y plassas s' ofegavan, sota de la terra ne naixian d' altres. Allí de las manifestacions de l' art en totes épocas recorts s' en guardan, y no hi ha plassa sens esser adornada d' un monument histórich, ni un carrer á qui manque algun tresor arqueològich. Allí s' aixecan palaus per sa grandiositat inmensos, modelos dels mes purs estils d' arquitectura, adornats per artistas notables; allí's veuhen galerías y museos formats ab obras de mérit de valor inapreciable. ¿Qué estrany si á Roma visqueren Fray Angélico, Leonardo de Vinci, Rafael y Miquel Angel, y en ella, quan se trobá la estàtua de Laoconte, plé de alegria y goig, un Papa ho celebrá ab los joyosos repichs de las campanas? En Fortuny tot aixó sabia y molt més. Per gloria de Barcelona allí hi anava ben preparat, ab la instrucció tal volta mes completa de quants van com ell á estudiarhi, y aixís ja no es de estranyar que al lllindar de sas portas li espurnegessen los ulls de alegria, alsés lo cap, y passés avant ab segura planta.

En Marian tot coneixent Roma se conegué á sí mateix,

y sapigué veure que lo punt mes vulnerable de son talent era la impaciencia en acabar las cosas. Aquest defecte se dedica, donchs, á corretjirlo á tota ultransa: ja no feu composicions; ja no volgué representar la historia; no volgué mes que adquirir los medis de fer be tot quant mes endavant volgués empendres, y s' entregá per complet als estudis ab molta activitat física, mes calmat lo esperit.

Deixemlo en ells y torném al seu avi, puig tan bon home es molt digne de memoria. Restá aquest en Barcelona, content y alegre per l' honra que son net habia adquirit; mes per aixó á tot hora d' ell ansiós se recordava, puig, com tots los pares, temia que lluny de son amor se perdés. Aixís aná passant fins al any 1858, en que la Academia celebrá una exposició de obras de pintura. Lo bon vellet per tenir un cuadro de 'n Marian per exposar en ella, hauria donat la sang de sas venas. Se obrí la exposició y malgrat sa afició á las arts no volgué véurerla; sentí sens mourerli l' interés fer á sos coneguts la crítica de las obras exposadas, y passá un dia y un altre en semblant estat: per últim reb una carta; es d' en Marianet, exclamá, y era veritat; en ella se disculpava aquell de no haberli escrit abans; habia volgut felicitarlo lo dia del seu sant, donantli una sorpresa, y en aquellas horas tenia ja pintat d' ell en Barcelona un cuadro de Sant Marian de tamanyo natural. Lo bon senyor corregué á fer participar de sa alegria á sos protectors, (1) y 'ls dos jovenets amichs puig lo habian acompanyat en sa tristesa y per mes goig, encar que havia trascorregut lo temps de admetre obras, lo cuadro tingué cabuda en la exposició.

Mes com en lo mon totes las cosas passen, á la alegria del bon vellet succehí la tristesa; á no ser aixís hauria advertit que 'l germanet de 'n Marian, un net que li feya companyia, tenia un geni com lo de son germá, hauria vist com aquell noy servintse de canyas á modo de palillos se entretenia en fer figuras de fang, y com ab molta trassa copiava los objectes d' escultura que se li donavan ab facilitat y bastanta perfecció; pero ni aquest noy ni sos amichs lo-

(1) L' un era lo malograt en Manel Font, deixeble del senyor Talarn: morí en Tortosa sa pátria passat lo cólera de 1865, per cual motiu no hem pogut averiguar qui era l' altre.

graren distreurel de la tristesa, y la molta etat y la anyoransa lo van precipitar á la sepultura.

En tant Marian Fortuny en Roma s' aplicava á mes no poguer. Llavors es quan enviá, cumplint ab lo deber que contragué al acceptar lo premi, la hermosa copia de la *Lucrezia Romana*, ben colorit cuadro del gran pintor Guido Reni, un dels artistas notables de l' época del renaixement. La Diputació provincial, molt generosa, lo destiná á aumentar la galería de la Academia, com igualment una munió de ben acabats estudis de figuras del natural, de segur los mes ben dibuixats modelos que hi ha en la classe elemental de copia de estampa. Enviá després lo *Contino*, hermosa aquarela com malament ne diuhen, cual obra no descrich perque en una de las salas del palau de la Diputació, que com reliquia la te, á tot hora 's pot veure; com igualment l' admirable cuadro pintat al oli la *Odalisca*.

Poch faltava á en Fortuny per acabárseli los dos anys de pensionat, mes cap com ell habia aprofitat tant bé 'l temps, y ben pochs han complert com ell ab lo compromís que contrehuen al acceptar lo premi de enviar cada any una obra seva; y menys al cumplirla han escullit ab tant desprendiment y delicadesa los millors fruyts de son geni; proba segura de lo molt que 'l recort de la pátria en ell vivia y del agraphiment que sentia vers sa protectora ciutat de Barcelona.

Llavors es quant Espanya, conmoguda per un insult fet á sa bandera declaró, seguint la veu unánime, la guerra al marroch. La Diputació decidí que, seguint las petjadas del exércit, hi anessen un literat y un artista que al paper y á la tela trasladessen sas millors hassanyas. Després de alguns debats, vensuts los obstacles que la enveja, mala teya de discordias, á son nombrament de comissionat posá, vingué de Roma en Fortuny, y sens entretenirse martxá á las inseguras platjas en que 'ls nostres soldats, á forsa de perills de tota mena, sostenian la honra de Espanya. Lo rebé molt bé en son cuartel general y li doná acullida Don Joan Prim, Jefe invicte que en aquella guerra guanyá immortal gloria.

Igual que en Roma, en Fortuny en la inclementa Africa, cumplí la missió que li era encarregada y al cumplirla posá sa vida no pocas vegadas en perill, en tant que un dels

jefes comissionats per Fransa (1) per estudiar las operacions de nostre exèrcit lo citá moltas vegadas en sas correspondencias com á proba d' amor al art y valentia. Per últim coronada ab lo millor éxit aquella empresa lo capdill insigne que li doná acullida, lo general Prim, son compatrici, volgué que ab ell y sas heróycas tropas participés de la gloria en la triumphal entrada que los hi feu Madrit. Llavors la Espanya no mes volia sentir una y cent voltas las gestas que sos fills portaren á cap en las costas africanas, y per ço no es estrany que 'l geni de Fortuny passés per ella desapercbut; y tal volta ajudá en la indiferencia una propaganda que en contra d' ell la enveja de alguns ne fomentava. Mes per fortuna, de aquesta miseria la Diputació provincial n' estava per sobre, y á mes influia en ella (2) un bon amich seu que 'l defensava ardorosament, y ab tant d' éxit que la Corporació contestá á las malévolas excitacions pensionantlo dos anys mes á Roma; y com si no bastés aquesta proba de la confiança que en son geni tenian los individuos de ella lo enviaren de nou al Africa á fer los estudis necessaris per pintar lo cuadro de la Batalla de Tetuan.

Descriureus no vull com interpretá la epopeya aquella perque conto que la actual Diputació, émula de la que 'l protegí, procurarà adornar son palau ab la mellor obra de segur de tan famós artista; puig té obligació y títols de autoritat per adquirirla (3). Diré, no obstant, de aquest cuadro, que lo deixá y reprengué tantas vegadas que las modificacions han transformat lo asunto, y segons opinió dels que l' han vist, are representa la batalla de Vad-Ras.

Set mesos durá la permanencia de Fortuny en Africa, y estant en ella tragué l' error en que estava Europa sobre lo estratéghic Fondakch, puig que lo que 's creya una escarpada y alta montanya no era mes que una plana accidentada.

Tractantse de estudiar Fortuny era incansable, puig

(1) Lo Coronel D. Cárlos Iriarte.

(2) Don Joan Palau, Secretari de la Diputació.

(3) En aquestas horas tal volta lo dit cuadro ja es propietat de la Diputació, que, fentse eco de la opinió general, ha destinat una cantitat suficiente per adquirirlo. En nom de tots los amants de las bellas arts y de las glorias pátrias li doném las gracias.

sembla impossible que en lo poch temps que permanesqué al Africa pogués fer tants treballs y estudis com d' allí tragué. Fou en efecte tanta sa activitat que torná á Espanya quan, mancantli materials, ja no pogué treballar, y aixó que á falta de altre tela trossejá sas camisas y feu dibuixos en paper d' estrassa. Pintats al oli y á la ayguada ne portá uns 50 entre assuntos y estudis, y de dibuixos al paper alguns centenars. Vos citaré de tots los mes notables.

Lo palau del governador de Tanger; dos interiors de la fonda en que ell estava; un individu de la guardia negra, quiet centinella que en terra li descansa la espingarda. Un moro (estudi á la ayguada) que camina tot gronxantse ab la espingarda al coll y en ella descansa los brassos; y altre ayguada figurant los camells de una caravana descansant al mitx de una plassa. Mes los millors de tots eran dos cuadros en que ja no es possible que 'l home vaja mes enllá en l' art de la pintura, puig las costums dels árabes hi están tan ben retratadas que tals obras valen mes que cap descrit viatge. L' un figura un bateig entre aquella gent: la escena passa en un carrer ó en lo pati de una casa; com á professó entra per lo centro tota una munió de gent; van al devant dos joves y se veu ben clar que portan per sacrificarlo un badell que subjectan per las banyas. Devant de aquets cinch homes tot ballant havian cap á terra las espingardas, y pels costats grupos de gent del poble ab gust aplaudeixen los singulars actors de aquesta dansa. Unas donas vehinas miran la festa ab molta curiositat desde dalt de una teulada. Lo sol ilumina aquesta escena, y tocadas per sos raigs se destacan y s' aprecian be las colradas carns, que los vestits blanchs deixen veure, lo fum que per terra s' arrossega, las parets ab cals enblanquinadas, lo cel transparent, ¡tot respira l' Africa! Del altre la escena es en una dilatada platxa. Se tracta de un premi per qui á caball arribará primer al cap de una gran distancia, sortint de un punt dat; tots quants tenen caball hi poden entrar, y per lograrlo se poden valer del medi de espantar los caballs del altres tirant tiros contra de ells ab pólvora sola, per qual causa diuhen á aquesta festa *corre la pólvora*. Los qui se queden ressagats, per lo cap dels competidors que 'ls avansan poden tirar sas armas, per si nafrantlos logran detenirlos y així recuperar la perduda distancia. En For-

tuny que 'n fou espectador, aixís ho representa. Al primer terme y á la esquerra, lo mes ardit se retira, portant son caball per la brida, ferit de un cop de espingarda ó tal volta dislocat de una cayguda. Tres espectadors sentats en terra se condolen de sa contrarietat y desgracia; al centro y montat en un caball blanch, ufá, un riffenyo guanya ventatge, y per si algun mes felis lo vol deixar enrera, per poderlo detenir, prepara la arma. A sa dreta disputantli lo premi, en contra son caball un dispara la espingarda. Corrent com un llamp en un caball mes negre que la nit, un arrogant árabe cabalca: se veu ben clar que 'l premi cuasi es seu, puig deixarà á tots enrera. Mes avansat que aquets tres un moro castiga á son caball perque se li espanta, y en mitx de la pols que aquets corrent aixecan s'oviran un núvol de caballers cridant y etjegan sas armas. Lo poble's veu per los costats que aprofita las mesquinas alturas del accidentat terreno: sa colocació recorda bé l' antich anfiteatro. Darrera aquest s'hi vehuen los enderrocats murs de un poble y lluny una ciutat sentada en la falda de una montanya; la escena aquesta està també illuminada per lo sol ab los raigs precursors de la vesprada, hora que en lo cuadro està molt acentuada sent admirable lo atrevit moviment dels caballs y figuras y la senzillesa y seguretat ab que està pintat: tan gran es aquesta obra que mes que de una pintura produeix lo efecte de una aparició fantástica; aixó prova fins ahont en Fortuny lo dominava 'l sentiment de lo que feya y no obstant de que las obras que ell pintava, apart lo assunto que influeix en las obras de art, popularisantas á guanyar fama, no n'hi ha una mes bona que las altres. Es probable que aquesta aventatxi á la tan renombrada Vicaría, puig fou feta á la vista de una escena impresionable propia á avivar lo sentiment artístich y l' altre influí en ferla lo gust de seguir la moda de pintar escenas y costums del últim del passat segle en Espanya, quals assuntos en Fransa tenian marcada preferencia; no obstant, aquesta, colós avasallador del sigle, ell lográ dominarlo, y ja no foren moda uns ó quals assuntos sino que ho foren las obras de 'n Fortuny.

En fi representavan los dibuixos tots ells apuntats ab aquella justesa y admirable falicitat que feyan aquesta classe de treballs de ell recomanables, las costums y tipos

dels riffenys com també lo caràcter especial de la vegetació del a terra aquella, pero en Fortuny, cal dirho, poseia un geni observador com cualsevol ilustrat viatger, y á sa perspicás mirada no se escapava ni lo mes ínfim detall de una bellesa y ni los mes insignificants accidents de la vida. Per aixó ja no es estrany que al mirar sos estudis un se ilusionés per complert de estar viatjant per aquella part del Africa; ab ells ja un se trasladava al senzill campament de una tribu nómada, ó ja seguint la llesta y acompassada marxa dels camells s' internava en los vastos sorrals que lo sol continuament ne crema ó ja ardidament un s' en pujava al cim de una escarpada montanya y de allí contemplava 'l inmensitat del mar y sa platxa solitaria. Per últim perque rés faltés á completar l' ilusió aquesta, se descansava de las penalitats del viatge y se refeya de la ardenta soleiada al ombra del zaguan de una casa, ó baix las misteriosas voltas de uns banys.

Aquesta vegada al tornar de l' Africa passá també per Madrit: allí mostrá aquestas obras, las quals agradaren molt y ab tot y necessitarho no 'n pogué vendre cap, per cual causa las va portar á París ahont una sorpresa li esperava y fou que sens haberhi estat may son nom ab bona fama de boca en boca corria y sens ell coneixe á ningú, tot-hom lo coneixia; per lo cual y per lo bon aculliment que li donaren hi torná mes endevant, després de haber contret matrimoni en Madrit ab la filla de D. Frederich de Madrazo digníssim director de aquella Academia de bellas arts. Estant de pas en la nostra ciutat per Fransa, es quan poguerem veure lo admirable cuadro *Los anticuaris*, maravellosa tela que representa un saló ricament adornat y en ell dos vellets del segle passat, gosantse mirant cuadros y estampas; obra tant acertadament colorida que no mes podria comparárseli la fotografia ab colors. Ella es la que verdaderament doná á coneixer tota la grandesa de son geni á París, puig Meissonier hi vegé ab molt gust que tenia un rival que 'l aventatxava, y lo reputat pintor Geróme se li feu amich y l' aplaudí ab bon cor y entussiasme. Llarga fou aquesta vegada sa permanencia en Fransa, ahont ab lo delit de sempre se dedicá al trevall, donant preferencia á grabar sos dibuixos al aygua-fort, á qual sistema estava de molt temps aficionat, arribant en ell á la altura

de Rembrandt y Salvator Rosa. En suma no li fou gens difícil sostenir son nom d'artista á la altura de sa fama, y encara que no hem vist mes que algunas fotografías dels cuadros ab que la Fransa lo presenta al mon com á eminent artista, aquestas son suficientes per demostrar com lluny de decaure, sempre avansava fins perdres lo punt de vista, de allá ahont son perfeccionament volia parar. Cansat de estar en París se 'n torná á Roma, y de Africa vingué á Espanya á corre y estudiar las hermosas provincias andalusas, cuals Monuments per sa singular bellesa eran molt á propòsit y estavan en armonía ab son geni y sentit artístich. Per altre part lo coneixement de las costums árabes que adquirí al Africa, debian ser poderosa influencia perque en los mateixos llochs fes revivre en son esperit las románticas tradicions y fets històrichs dels Califas de Granada, Córdoba y Sevilla, despres de lo cual se 'n torná á sa habitual residencia.

Llarch fora descriure los quadros notables que produhí durant aquesta permanencia en Roma, y las últimas obras ab que honrá á la Fransa, concorrent, diguemho aixís, al seu mercat artístich, del cual se 'n feu árbitre sens tenir en ell sas obras rival ni competencia, tant per lo colorit com per lo dibuix.

Pero es precís dirho, Marian Fortuny era un dels que comprenian mes bé la missió del artista y que mes bé sabian lo que es l' Art.

Veyemlo jovenet en sos primers estudis aficionarse á engendrar en sa ardenta fantasía imatjes nascudas de las relaciones històricas y en aquestas ab rahó preferir las de la seva pátria, cual preferencia al mateix temps que arrelava en son cor l' amor á ella era la que mes se adaptava á son geni, alimentant ab sos variats assuntos la febrosa activitat de son esperit. Pero malgrat aquesta afició, Fortuny comprenia que aixó per sí sol no 'era l' Art; creya que no bastava la incorrecta y espontánea creació de una fantasía inesperta, que, per mes que siga de un geni, no será mes que una impressió mes ó menos agradable, però fácil d' esborrarse á la sola proba de un lleuger anàlisis. No. No creya que aixó per sí sol fos l' Art. Veyemlo afanyat en copiar ab escrupulositat la naturalesa; mes tampoch per ell aixó per sí sol bastava. No creya, no, que fós l' Art la co-

pia servil de cualsevol objecte, cual copia causa admiració y pasme, y son original tal volta passa desaparèbut y se mira ab indiferència.

Ell sabia que l' Art es un pur y dols deixament del esperit; es lo verdader goig que té la vida. Que l' artista te per missió atraure 'l món vers l' ideal, salvant de la destructora acció del temps y de la mort las bellesas de la naturalesa; descubrint sa pura essencia, y revelant sa primitiva bellesa. Ell sabia que per expressar las concepcions de la seva ànima en la superficie de un paper ó de una tela, necessitava llibertat son esperit, cauti encara de sa inesperiència per la poca pràctica en copiar la naturalesa. Per xó veyemlo en Roma y per tot arreu estudiarla; y com si no li bastés lo saber que aquesta pràctica li donava, veyemlo adquirir coneixements, fins ferse un sabi, en la manera de colorir de totas las escolas y de tots los mestres, y estudiar com los artistas eminents al desenrotllar sas creacions sobre la tela, havian ajustat sa ànima en la naturalesa. Per aixó segons opinió de un il·lustrat professor de la Academia (1) «en lo principi de sa permanencia en Roma son colorit te semblansa ab Leonardo de Vinci, Rafael y Guido Reni; després de haver estat á Madrit, á Goya y á Velazquez y després de visitar Paris á Rembrandt Decamps y Meissonnier.» Mes de totas eixas semblansas, que proban son estudi, ne degué traure la consecuencia de que se podia fer molt més, y que cap artista en cap cuadro habia lograt posarhi encara. *Non plus ultra.* Ell cregué que aquesta gloria arribaria á alcansarla, y es com feu aquets prodigis en l' art de la pintura, y com resolgué (permeteume la frase) aquets problemas de colorit.

No hi habia en efecte dificultat que no intentés venser, ni obstacle que no se complagués en dominar: citaré un exemple: una volta probá de copiar en un cuadro una paret de marmol blanch, y devant de ella l' aygua de un surtidor ferida pel sol. Donchs be, lo sol en son cuadro hi era y 'l aygua per ell pintada brillejava.

Mes per Fortuny tot aixó no era mes que 'ls medis que considerava necessaris á desenrotllar las concepcions de son esperit. Per ell encara no habia donat á coneixer al

(1) Don Anton Caba.

mon'sa grandesa com artista, no havia fet més que canviar alguns estudis, per una posició que, deixantlo lliure del cuidado de la subsistència li proporcionás los medis de viure exclusivament per l' Art y per sa patria; puig que no ambicionava altre cosa que, establert definitivament en ella, posarse al devant de sa escola artística y per bon camí guiarla. Desitjava també mostrar á Barcelona la gratitut inmensa que li tenia per haberse interessat per ell y haberlo protegit; per aixó guardava en sa cartera lo projecte de pintar la Iglesia que li proporcioná 'l primer triufo; y també per aixó en la mateixa ciutat volia pintar en una cúpula la mes atrevida de las composicions imaginadas com era la Exaltació de la Sta. Creu. Pero Fortuny no veyá que la febre de avansament que 'l dominava, era la revelació de una altra febre que minava y destruhia son cos y sa salut robusta. Próxim á realisar son daurat somni en las platxas de Portici tranquil estudiava, y al tornar á sa casa, no veyá, no, que la descarnada mort contava sos passos espiantlo. Llavors es quant per la humitat que en son taller hi havia y per no deixar lo treball se posá á continuarlo en son jardí, y allí 'l corch que consumia son cos va deixar veure los efectes de son destructor treball. Lo portaren al llit, en va foren remeys, la mort ne feya sa víctima, y separant lo esperit de la materia deixá en lo mon un cos més per pudrirse, y encarregá á la historia la fama de s' activitat y de son geni.

Aquest era 'n Fortuny, aquest era l' orfe de Reus, que enorgullí á sa patria per son mérit indisputable.

Lo mon enter sentí sa mort, en sas exequias tots los artistes y autoritats de Roma hi assistiren.

En Reus volen aixecar un monument á sa memoria: los Catalans tots hem de ajudarhi, puig que es just que al cap del dol vaje sa Patria.

JOAN SERRA Y PAUSAS.

Febrer 1875.

ADAGIS CATALANS

No tenim present ara quin filólech ha dit que l'abundancia d'adagis es prova manifesta de la riquesa d'una llengua.

Si aixó es veritat, com nosaltres no ho duptém gens, ningú podrà negar, sens esser injust, que la llengua catalana es tant rica com la que més pretinga serho. Perque veritablement es tal y tant preuhat lo tresor d'adagis qu'ella tè, que difícilment se trobarà una màxima moral ó religiosa, un principi polítich ó filosófic, un aforisme higiénich ó económic, una regla de conducta individual ó social, una veritat, en fi, del ordre que s'vulla, que no la guarde enmotllada dintre d'alguna d'aqueixas admirables formas d'elocució que dès de son naixement va agombolant una llengua en sos immensos arxius, y qual laconisme é intuitiva claretat fan que ni las oblida may més lo qui una volta arriba á ohirlas, ni que, per pobre d'intel·ligencia que sia, haja de demanar sobre llur significat práctic; y aixó que—cosa més maravellosa encare!—van casi sempre disfressadas ab llenguatje metafóric.

No es avuy nostre intent, ni tampoch estaria al alcans de nostras escassas llums en la materia, fèr la deguda distinció entre 'ls diferents sentits que 'ls filólechs atribuheixen á las veus *adagi*, *refrà* y *proverbi*; senyalant á cadascuna d'ellas sa significació apropiada y genuina, com á fidel expressió del pensament qu'enclou. Aquestas son subtilezas filosóficas que no fan pera nosaltres en aquest moment, y quina válua, per altra part, podran aquilatar á llur plaher los aficionats á tals abstraccions, acudint á las várias y notables obras que sobre 'l particular se troban escrites en diferents llenguas.—Considerantlas, donchs, com sinónimas, reduhirém nostra tasca á cridar l'atenció dels qu'estiman y conreuhan la nativa llengua envers la envejable abundancia que d'adagis tè; á apuntar de passada lleuger y evidents observacions sobre alguns d'ells; encarei-

xent després la necessitat d'aplegar aquestas infinitas flors, espargidas per l' inmens camp de la catalana parla, en una toya, que fôra certament tant agradable y vistosa per sos variadíssims colors, com sorprenenta per sa inesperada grandaria.

Escampats se troban pèls diferents diccionaris que possehim gran nombre d' adagis; esmaltats ne son també vários llibres y calendaris que s' han publicat darrerament; mes ni aquells ni estos ne contenen la quantitat suficienta pera donar idea al foraster que 'ls llesca de la prodigiosa munió que 'n tenim en nostra terra. Cada dia y sobre qualsevol motiu ne brollan de nous de la boca del poble; en cada contrada n' ohiréu de tant eloqüents y gráfichs com oblidats ó desconeguts; á voltas deté soptadament vostra atenció algun que ab cambiadas paraulas expressa lo mateix que un altre que ja sabiau, ó ab diferencias tant petites y encobertas que sòls lo microscópi de la reflexió pot distingir; ni será raro que se 'us ne presenten tot plegat dos d' oposats y contradictoris sobre un mateix ordre d' ideas: mes en cada una d' aquestas joyas que vénen á enriquir sens treva vostre caudal llingüístich ó á excitar merament vostra curiositat, veuréu sempre reflectida com en un mirall la incomparable sobrietat de nostra llengua, l' agudesia innata del poble que la parla, aixís com sa irresistible tendencia á idealisar per medi de ricas y oportunas imatjes los fets ú objectes mes prosáychs y materials.

Lo qui vulla persuadirse de quánt abundosa d' adagis es la mina de nostra llengua y de la diversitat de sos filons es precis que visca per algun temps en cada una de las quatre provincias de nostre Principat, y no de qualsevol manera, sinó ab franch y continuat tracte ab las diferentas classes socials de que 's compona sa població. Perque essent los adagis producte de las creencias, institucions, costums, errors, virtuts y fins vicis d' un pais en las diferentas épocas de sa vida social y política, se 'n troban de tota mena y estil; d' aplicació extensiva á ideas generals y comunas á diferents llocs, y d' altres d' exclusiva referencia á successos y cosas particulars; sens que 'n manquen tampoch de circumscrius á la situació topogràfica ó climatològica d' una regió, afrau ó localitat determinada. Tot aixó fa que apareguen espontánea y naturalment en la boca dels fills

del país tant bon punt la conversa, en sos variats y flexibles giros, vé á remoure qualsevulla d'aquellas circumstancies á que deuen llur origen.

Los enrahonadors guetos vos n' etjegarán una dotzena de raig tot contantvos ab tremolosa véu llurs ardidesas d'aquell temps; la batxillera comare rumbejará devant vostre son talent pera estallar á sas vehinas, ab tres ó quatre de més intencionats y cáustichs que una sátira de Juvenal; ne traurá la jovenalla que vindrán de mamella de monja en sas intrigas amorosas ó en las expansions de sas alegres festas; y no hajan pòr que 'n manquen, y escayents com l'anell al dit, als homes de madur seny pera empebrarne llurs disputas y parlaments durant las saborosas assentadas en que proban de destriar los fils del embullat ram de las cosas del dia.

Bè pot dirse certament que 'n tenim pera tots los gustos, pera totas las ocasions y fins pera tots los graus de cultura y moralitat; puig que aquells que nosaltres ne dihém *del gènere vert* formiguejan també més que no caldria en las conversas *non sanctas*, sens que hi haja perill de que 's perden, per més que 'ls escrúpols dels col·lectors los hi neguen lloch en llurs catálechs, puig la malicia humana los hi assegurá ja fa temps permanenta vida. En fi, uns y altres brollan tot arreu ab la mateixa expontaneitat y profusió que las flors de nostras campinyas y 'ls remors armoniosos de nostres boscos y rierals.

Com ja deixám indicat més amunt, no sempre 'ls adagis formulan un principi de justicia, ni inclouhen una màxima moral, ni expressan una veritat absoluta; puig se 'n troban no pochi que ni es lícit ni convenient arreglar la conducta á llur doctrina, essent eixos defectes comuns als de totas las llenguas, com ho son á tota l'humanitat las passions y móvils que 'ls produhiren. Ja nostre malaguanyat Balmes demostrá en son immortal *Criterio* la falsetat absurda d'aquell tant conegut que diu: *pensa mal y no errarás*, y que 'ns presenta continuament á nostre prohisme com un traydor malvat qu' espia l' ocasió favorable pera burlar nostra bona fé, ensemps que tanca de cop la porta de nostra caritat y benevolensa envers ell.

Si per un costat l'honradesa, la dreta conciencia, lo amor al treball y 'l temor de Dèu n' han fets de tant exemplars,